

Nog een keer over begrippen, afspraken en boekhouden

Frank Horbach

Twintig jaar later...

We leven ruim twee decennia na de dag waarop Fons Vernooij zijn baanbrekende proefschrift¹ verdedigde (29 september 1993). Dat deed hij destijds natuurlijk met succes, maar hij zal tegelijk niet de onbescheidenheid hebben gehad te denken dat dat succes zoveel jaren later nog zou doorwerken in stevige discussies in Factor-D.

Toch is dat zo, en dat markeert nogmaals het belang van het werk van Fons: hij benoemde problemen in de verwerking van wat thans centrale stof in het lesprogramma van management en organisatie is. Hij liet zijn lezers meekijken in de hoofden van leerlingen (zijn term 'hardop-denken') en zorgde in de loop van alle jaren tot directe en/of indirecte veranderingen in het examenprogramma, in lesmethoden en in de lesaanpak van talloze docenten.

Boekhouden

Ook ik ben zo'n docent. Ik leer mijn leerlingen boekhouden², omdat ik mijn leerlingen onder meer wil helpen bij het goed begrijpen en toepassen van de begrippen *kosten* versus *uitgaven* en *opbrengsten* versus *ontvangsten*. Fons en anderen vinden de term boekhouden belegen en niet uitnodigend, maar ik heb andere ervaringen: leerlingen, ouders, collega's en buitenstaanders – waaronder ondernemers, die bij tijd en wijle een activiteit binnen mijn school bijwonen of ondersteunen – waarderen het ouderwetse vakmanschap, dat de term uitstraalt. Zorgen dat de financiële administratie op orde is, heerlijk werken met journaalposten

'die altijd moeten kloppen', eenduidig periodiek de resultaten en de financiële positie bepalen. Dat vindt iedereen prettig: het geeft rust, biedt houvast en is ook gewoon 'mooi' om te doen. Alle applicaties, die helpen bij het (online) voeren van boekhoudingen ten spijt: de gebruiker moet nog steeds weten wat hij of zij *waarom* en *wanneer* geautomatiseerd laat doen, wil het gebruik van dergelijke hulpmiddelen zinvol en verantwoord zijn. De 29 deelnemers aan een cursus boekhouden, die ik recent heb gegeven in de aanloop naar het landelijke examen Elementair Boekhouden van de Associatie voor Praktijkexamens³, zijn allemaal even enthousiast over de kennis en vaardigheden, die ze hebben opgedaan. Ze hebben geen trucjes geleerd, maar hebben nu echt begrepen waarom een boekhouding volgens bepaalde principes wordt ingericht en gevoerd. Hoe onervaren ze nog mogen zijn, we hebben er weer een flinke groep liefhebbers en beginnendeskundigen bij. Hopelijk worden hun grote inspanningen – bijna 40 buitenschoolse contacturen en nog ongeveer evenveel extra uren huiswerk – beloond met een mooi extra diploma. Echter, ook zonder dat hebben ze een grote verdiepingsslag gemaakt met betrekking tot cruciale delen uit de examenstof van management en organisatie (havo en vwo), die eerder of later rendement zal geven.

Meer gevoel, beter inzicht

Boekhouden dus, bij grote voorkeur als onderdeel van het reguliere programma

van management en organisatie (wat mij betreft voor zowel havo als vwo). Om diverse redenen, waarvan ik er hier een paar noem:

- leerlingen krijgen een veel beter gevoel bij transitorische posten. 'Vroeger dacht ik altijd dat een vooruitontvangen bedrag debet op de balans staat, maar nu begrijp ik waarom het credit staat. Bank AAN Vooruitontvangen bedragen, natuurlijk!'
- het beeld en het begrip van de omzet, de inkoopwaarde van de omzet, eventuele kortingen (ook bij inkopen), marges en btw-toepassingen wordt veel scherper en diepgaander. Boekhouden daagt daarbij uit tot wat ik altijd 'tegedenken' noem (voor deze ene keer tussen aanhalingstekens). 'Jongens, je weet nu wat je moet boeken bij een verkoop, als eerst de factuur wordt gestuurd en een dag later de goederen worden uitgeleverd. Maar wat moet je boeken als je debiteur niet tevreden is en weer een dag later de spullen terugstuurt, waarna jij een creditfactuur moet opmaken? Let op: slechts de helft van de retour ontvangen spullen kan opnieuw worden verkocht. Denk natuurlijk ook aan een correcte verwerking van de gevolgen voor de btw. Succes!'
- leerlingen worden op een gestructureerde en in hun beleving veilige manier geholpen bij het begrijpen en kunnen toepassen van de theorie met betrekking tot het maatschappelijk en geplaatst kapitaal bij een bv, bij het verwerken van de besluiten van een aandeelhoudersvergadering (verschillende soorten dividend, toevoegingen aan een algemene reserve) en bij het inzien van de verschillen tussen de rechtsvormen eenmanszaak en bv. 'Aha, dus het resultaat van een eenmanszaak

Frank Hordijk is parttime docent Management en Organisatie aan de ORS Lek en Linge in Culemborg en verder is hij technisch bedrijfskundige, econoom en registeraccountant.

Tabel 1 Verschillen in visie

Begrip	Visie Fons Vernooij	Visie Frank Hordijk
Ontvangst	Het verkrijgen van een recht op een inkomende geldstroom. Voorbeeld: het retour ontvangen van een door de onderneming uitgebrachte en nu door een afnemer voor akkoord getekende offerte.	Het ontvangen van een geldbedrag op de bank of in de kas. Dus: het toenemen van het saldo aan liquide middelen, waarover de onderneming kan beschikken.
Inkomst	Het afwickelen van ontvangsten, waarop de onderneming op basis van een eerdere ontvangst recht heeft. Dus: het toenemen van de liquide middelen, zoals die voortkomen uit een eerdere ontvangst, (zie hierboven).	<i>Begrip niet gebruiken.</i>
Opbrengst	Een feitelijke positieve bijdrage aan het resultaat van de onderneming, waarbij dit begrip pas concreet wordt als het wordt toegerekend aan een specifieke periode.	Idem, met de aantekening dat Frank zich minder dan Fons zorgen maakt over de mogelijke verwarring, die kan ontstaan uit 'niet-gedateerde opbrengsten'. Bijvoorbeeld: de onderneming verhuurt een ruimte voor € 1.000 per jaar (= ongedateerd). De huur gaat in op 1 oktober (= gedurende de eerste drie kwartalen is er geen sprake van een opbrengst), gedurende het vierde kwartaal wel, maar dan uiteraard van slechts € 250.
Uitgave	Het aangaan van de verplichting om op enig moment een betaling te doen. Voorbeeld: het plaatsen van een order bij een leverancier.	Het uitgeven van een geldbedrag via de bank of uit de kas. Dus: het afnemen van het saldo aan liquide middelen, waarover de onderneming kan beschikken.
Betaling	Het inlossen van een eerder aangegane betalingsverplichting. Dus: het afnemen van de liquide middelen, zoals dat samenhangt met een eerdere uitgave, (zie hierboven).	Begrip niet gebruiken. (Maar als dat toch gebeurt (gegeven het semantisch volstrekt logische karakter ervan): synoniem stellen aan het begrip uitgave, maar dan uiteraard in de definitie die Frank eraan geeft (zie hierboven)).
Kost(en)	Een feitelijke negatieve bijdrage aan het resultaat van de onderneming, waarbij dit begrip pas concreet wordt als het wordt toegerekend aan een specifieke periode.	Idem, met de aantekening dat Frank zich weer minder dan Fons zorgen maakt over de mogelijke verwarring, die kan ontstaan uit 'niet-gedateerde kosten'. Bijvoorbeeld: de onderneming schrijft een machine lineair en zonder het hanteren van een restwaarde af in vijf jaar, uitgaande van een aanschafprijs van € 10.000 (= ongedateerd). De machine wordt aangeschaft per 1 april, waardoor de afschrijvingskosten voor het eerste kwartaal € 0 zijn, maar voor de overige drie kwartalen steeds € 2.500 belopen.
Bate	Synoniem voor opbrengst, maar alleen gebruikt in een not-for-profitomgeving (met name vereniging of stichting)	Idem
Last	Synoniem voor kost(en), maar alleen gebruikt in een not-for-profitomgeving (met name vereniging of stichting)	Idem

is vrijwel nooit gelijk aan de verandering van het eigen vermogen'. 'Dat klopt helemaal, beste leerling, want de eigenaar van de zaak moet tussendoor toch ergens geld vandaan halen om boodschappen van te kunnen doen. Dus, hoe bepaal je het eigen vermogen van de eenmanszaak aan het einde van de periode? Kan

je dat nog via een andere route controleren?'
 ▪ door het aanleren van boekhoudkundige principes kunnen we een flink deel van de verwarring van de begrippen *kosten* versus *uitgaven* en *opbrengsten* versus *ontvangsten* in de kiem smoren. Het gaat dan in de kern om het leren begrijpen van de permanentie,

waarbij kosten en opbrengsten centraal staan en moeten worden toegerekend aan de juiste perioden. 'Dus dames en heren, gebruiken we een hulprekening van het eigen vermogen als we een bedrag betalen aan een crediteur? En wat doen we als we een bedrag moeten betalen aan de bank, dat voor de helft bestaat uit interest op een

langlopende lening en voor de andere helft uit aflossing op die lening? En als we toch bezig zijn, wat boek je op het moment van betalen aan de bank als die interest steeds voor zes maanden vooruit wordt betaald?'

Genoeg begrippen

Ik gaf het hierboven al aan, en het vormde de romp van mijn eerdere bijdrage over boekhouden in Factor-D: wat is het prettig dat boekhouden helpt om de verwarring tussen de begrippen kosten, uitgaven, opbrengsten en ontvangsten te beperken en waar mogelijk te vermijden. Het is precies deze verwarring, waarover Fons het ook heeft in zijn proefschrift (bladzijde 69), maar die Fons zowel daar als in zijn reactie⁴ op mijn artikel in Factor-D aan de orde stelt. Fons wil die verwarring vervolgens weer geheel wegnemen, maar eigenwijs als ik ben, denk ik dat het laatste wel bijzonder veelgevraagd is. Immers, Fons wil dat leerlingen en docenten allemaal wennen aan *nog* twee begrippen, die dan ook nog altijd en overal consequent moeten worden toegepast.

Ik doe een poging de verschillen in onze visies samen te vatten. Zie hiervoor tabel 1.

Samengevat komt dit hierop neer:

- Fons hanteert de begrippen ontvangst en uitgave voor iets anders dan dat ik dat doe.
- Fons gebruikt aanvullend de begrippen *inkomst* en *betaling*, waar ik die nadrukkelijk niet wil hanteren. Als het begrip betaling toch wordt gebruikt, omdat het 'nu eenmaal zo logisch klinkt', dan wil ik dat alleen als synoniem voor mijn begrip uitgave (die je doet als het saldo aan liquide middelen afneemt).
- Fons wil zijn positieve drieluik *ontvangst*, *inkomst* en *opbrengst* gebruiken om ook het moment van het verkrijgen van een recht te kunnen markeren, naast de mogelijkheid om een mutatie in de liquide middelen (op een bepaald moment) te kunnen onderscheiden van een mutatie in het eigen vermogen (over een bepaalde periode).
- Fons hanteert zijn negatieve drieluik *uitgave*, *betaling* en *kost* om ook het moment van het aangaan van een verplichting te kunnen duiden.

Vastlegging van rechten en verplichtingen

Het is in veel ondernemingen natuurlijk verstandig of zelfs noodzakelijk *verkregen rechten* (bijvoorbeeld het afsluiten van een verkoopovereenkomst, met levering en betaling over een aantal maanden na de datum van sluiten van de overeenkomst) vast te leggen. Want feitelijk wordt op het moment van afsluiten van de overeenkomst al een vorm van resultaat behaald, al zal dat resultaat in de meeste gevallen worden *toegerekend* aan – en dus worden geboekt inzake – de periode waarin de feitelijke levering en dus de inhoudelijke afwikkeling van de overeenkomst plaatsvindt. De ondernemer die in deze context het afsluiten van een verkoopovereenkomst ook in de financiële administratie wil vastleggen, maakt in dat geval een boeking die we met een heel klassiek woord een *obligoboeking* noemen. Zoiets als:

- Toekomstige debiteuren (stel € 10.000) AAN Uit leveren artikelen (stel € 7.000) en AAN Te realiseren marge (in dit voorbeeld € 3.000).

Pas bij werkelijke levering boeken we de transactie inhoudelijk (in dit voorbeeld zonder btw):

- Debiteuren AAN Toekomstige debiteuren (€ 10.000)
- Inkoopwaarde verkopen € 7.000) en Te realiseren marge (€ 3.000) AAN Opbrengst verkopen (€ 10.000)
- Uit te leveren artikelen AAN Voorraad (€ 7.000).

Feitelijk dient de financiële administratie dan als een orderadministratie, waarmee:

- a doorlopend de in specifieke toekomstige perioden te verwachten feitelijke resultaten inzichtelijk zijn, inclusief te voorziene mutaties in bijvoorbeeld uit te leveren goederen, waarmee weer een link naar een voorraadbeheer- en bestelsysteem kan worden gelegd.
- b tegelijk de te verwachten consequenties in termen van te verwachten mutaties in de liquide middelen doorlopend in beeld zijn. Dit is belangrijk voor een goede treasury, rekening houdend met krediettermijnen en met de

periodieke afwikkeling van btw-posities.

Omgekeerd speelt uiteraard hetzelfde: het is in veel omstandigheden relevant *aangegeane verplichtingen* te administreren, ook al speelt de voorziene afwikkeling daarvan pas veel later. Stel dat een ondernemer een grote order voor het leveren van ICT-apparatuur plaatst, dan moet op het moment van het aangaan van die verplichting, in het algemeen boven een bepaald grensbedrag, worden vastgelegd:

- 1 ten laste van welk budget dat ten tijde van de levering zal worden geboekt, mogelijk als eenmalige kostenpost, misschien als over perioden te verdelen afschrijvingskosten.
- 2 welke gevolgen dit heeft voor de doorlopende begroting van de liquiditeit van de onderneming.

Ook de vastlegging van dergelijke verplichtingen kan intracomptabel, dus in de vorm van obligoboeking. In de praktijk van veel geavanceerde boekhoudapplicaties is feitelijk sprake van een of meerdere *boekingsvoorstellen*, die gezamenlijk een 'register van aangegane verplichtingen' vormen. Op grond daarvan kan een actieve bewaking plaatsvinden van de (nog) beschikbare budgettaire ruimte voor het maken van kosten, c.q. voor het aangaan van nadere verplichtingen, die later weer tot kosten leiden.

Ontvangst en uitgave ...

Het vastleggen van rechten en verplichtingen is dus vaak onvermijdelijk. Soms in een schriftje of andere applicatie dan het financiële systeem, soms daarin als voorboekingen of boekingsvoorstellen opgenomen, maar altijd ten behoeve van het doorlopende inzicht in te verwachten liquide stromen en deelresultaten. Maar: moeten we voor dit soort vastleggingen beslist de begrippen *ontvangst* en *uitgave* hanteren, zoals Fons bepleit, daar waar de spraakverwarring toch al groot is? Ik denk van niet. Het voegt weinig toe, is te weinig onderscheidend – noem het dan liever *recht* en *verplichting* – en maakt het voor onderwijsgevend alleen maar complexer. Hoe moeten we de gemiddelde leerling uitleggen dat van een *ontvangst* sprake is, terwijl er niets wordt *ontvangen* (lees: er geen

liquide middelen bij komen) en ook nog geen resultaat wordt geboekt? En andersom: dat we iets een *uitgave* moeten noemen, terwijl er niets wordt *uitgegeven* en er ook nog geen sprake is van kosten?

Stel dat we dit *wel* zouden willen, dan moeten we:

- a in totaal *acht* sterk op elkaar lijkende begrippen eenduidig verwerkt zien te krijgen in de examenprogramma's voor management en organisatie voor havo en vwo.
- b de redacteurs van de diverse methodes dwingen dit begrippenkader waterdicht te hanteren.
- c hordes enthousiaste, maar eigenwijze docenten in een keurslijf zien te krijgen.

om vervolgens

- d gedurende de gehele bovenbouw consequent massage- en correctiewerk bij leerlingen doen.

waarna

- e die leerlingen bij hun eerste stappen in de praktijk en/of bij een vervolgopleiding de diverse begrippen enthousiast door elkaar gebruikt zijn en horen worden.

Met permissie: een heilloze weg, waarop we bovendien zouden afkoersen op een weinig aansprekend doel.

Eens of oneens

Ben ik het nu oneens met Fons? Een beetje *wel*, maar grotendeels *niet*.

Wel oneens, waar ik denk dat het hanteren van vier centrale begrippen al meer dan genoeg is. In de praktijk is het al ingewikkeld genoeg om die vier begrippen door leerlingen eenduidig te laten hanteren. Tegelijk kunnen docenten deze begrippen wel zodanig onderscheidend hanteren, dat ze goed worden toegepast. Zie de tabel in dit artikel: het betreft dan 'mijn' begrippen *ontvangst* en *uitgave* voor mutaties in de liquide middelen en *opbrengsten* en *kosten* voor mutaties, die doorwerken in het resultaat van een specifieke periode.

Niet oneens, waar ik met Fons van mening ben dat we de begrippen *bate* en *last* moeten zien als synoniemen voor opbrengst en kost, maar dan exclusief te hanteren in not-for-

profitomgevingen. Leerlingen hebben dit in het algemeen snel door, vooral als ik erbij zeg dat we het in een not-for-profitcontext dan ook hebben over een staat van baten en lasten en dat in die staat van baten en lasten de baten (in zekere zin vreemd genoeg) altijd links en de lasten altijd rechts staan. 'De enige keer dat u het een keer *niet* over debet en credit hebt, meneer!' Een tikkeltje onhandig – maar tegelijk exemplarisch voor het gegeven dat het bewerkstelligen van volstrekte eenduidigheid in het financiële taalgebruik een illusie zal blijven – is in dit verband dan weer de veelgebruikte term kosten-baten-analyse, waarnaar ook Fons regelmatig als (negatief) voorbeeld verwijst.

Wel oneens waar ik vind dat we de begrippen *inkomst* en *betaling* in het land van management en organisatie niet zouden moeten gebruiken. Het begrip *inkomst* is echt te weinig afgebakend en wordt veel te diffuus gebruikt – denk alleen al aan het begrip inkomen van een privépersoon (en de daarover te betalen belasting). Hetzelfde geldt voor het begrip *betaling*, maar ik moet meteen erkennen dat het gebruik daarvan niet snel zal kunnen worden voorkomen. Dat is ook niet erg, maar dwingt er wel toe het woord *betaling* alleen te gebruiken als synoniem voor het begrip *uitgave* (dus voor een vermindering van de liquide middelen). Het zou te ver gaan als we het niet meer zouden mogen hebben over het *betalen* van interest over een geleend bedrag, waar elke leerling aanvoelt dat daarmee hetzelfde wordt bedoeld als het *uitgeven* van het bedrag in kwestie.

Niet oneens waar het gaat om de noodzaak om in veel situaties, vooral bij grotere ondernemingen, de momenten van het verkrijgen van rechten en het aangaan van verplichtingen te markeren. Deze momenten zouden, voor een nog beter begrip van het functioneren van zowel profit- als not-for-profit-organisaties, expliciet onder de aandacht van leerlingen kunnen worden gebracht. Ik wil bij gelegenheid graag meedenken over de vraag of en hoe dit een passende plaats in de examenprogramma's kan krijgen. Op voorhand, maar dat schreef ik al, denk ik dat het goed is als we aan deze momenten uitsluitend de begrippen *recht* en *verplichting* verbinden. Die

begrippen zijn eenduidig en sterk onderscheidend van *opbrengsten* en *ontvangsten* respectievelijk van *kosten* en *uitgaven*. Bovendien zijn ze goed te hanteren in de sfeer van het bijhouden van registers van rechten en verplichtingen, al dan niet als onderdelen van een financieel-administratieve applicatie.

Boekhouden – het blijft een prachtig vak

Ouderwets vakmanschap, ik noemde het al. Fons heeft meerdere redenen om niet zozeer het echte boekhouden te promoten, maar om aan te dringen op het leren analyseren van financiële informatie⁵. Hij en ik streven daarbij naar hetzelfde: leerlingen laten begrijpen welke aanpassingen moeten worden gedaan op een balans en/of of een resultatenrekening, als zich een specifieke mutatie aandient. Als daarbij consequent de juiste begrippen worden gehanteerd, dan kunnen er ook geen problemen spelen met wat Fons gedateerde c.q. ongedateerde opbrengsten en kosten noemt. Boekhouden geeft houvast, leidt tot sneller inzicht en biedt altijd een sluitend controlemiddel, over welke mutatie het ook gaat.

Fons, we blijven het allebei promoten – met of zonder (ietsje) verschillende begrippen! ■

-
1. Het leren oplossen van bedrijfseconomische problemen, A.T.J. Vernooij (1993). Rotterdam: dissertatie. Zutphen: Thieme. Zie ook www.fons-vernooi.nl
 2. Boekhouden – als basis voor een betere toepassing van begrippen. Factor-D, 2012, nummer 4.
 3. Zie www.associatie.nl en zoek met de term Elementair Boekhouden.
 4. Dimensieanalyse als basis voor een betere toepassing van begrippen. Factor-D, 2013, nummer 1.
 5. Boekhouden of Informatieanalyse? Fons Vernooij, Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs 2012, nummer 5.